

Н.О. Зарембо, М.П. Масліхова, С.В. Мікітіна
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-МОРЯКІВ ДО
МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зарембо Н.О., Масліхова М.П., Мікітіна С.В. Особливості психологічної адаптації студентів-моряків до майбутньої професійної діяльності. У статті представлені результати дослідження особливостей психологічної адаптації студентів, які навчаються за спеціальністю «Морський та річковий транспорт» до специфічних умов майбутньої трудової діяльності (далі студенти-моряки). Розкрито особливості соціально-психологічної адаптації, агресивних реакцій і психологічних труднощів цієї категорії студентів в процесі професійного становлення. Представлено порівняльний аналіз вираженості показників психологічної адаптації студентів-моряків і студентів, чие навчання не передбачає проходження навчальної практики в екстремальних умовах праці і навчання (студенти навчаються на гуманітарних спеціальностях: студенти-гуманітарії).

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація до майбутньої професійної діяльності моряка; студенти, які навчаються за спеціальністю «Морський та річковий транспорт»; вираженість агресивних реакцій; психологічні труднощі в процесі професійного становлення.

Зарембо Н.А., Маслихова М.П., Микитина С.В. Особенности психологической адаптации студентов-моряков к будущей профессиональной деятельности. В статье представлены результаты исследования особенностей психологической адаптации студентов, обучающихся по специальности «Морской и речной транспорт» к специфическим условиям будущей трудовой деятельности (далее студенты-моряки). Раскрыты особенности социально-психологической адаптации, агрессивных реакций и психологических затруднений этой категории студентов в процессе профессионального становления. Представлен сравнительный анализ выраженности показателей психологической адаптации студентов-моряков и студентов, чье обучение не предполагает прохождения учебной практики в экстремальных условиях труда и обучения (студенты обучающиеся на гуманитарных специальностях: студенты-гуманитарии).

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация к будущей профессиональной деятельности моряка; студенты, обучающиеся по специальности «Морской и речной транспорт»; выраженность агрессивных реакций; психологические затруднения в процессе профессионального становления.

Постановка проблеми. Професія моряка передбачає специфічний спосіб життя, до якого майбутній фахівець повинен бути готовий як фізично, так і психологічно. Вона завжди пов'язана з високими навантаженнями і вимагає від людини великої зібраності, сили волі, витримки, вміння швидко знаходити рішення в будь-якій складній професійній, в тому числі і в надзвичайно екстремальній ситуації [4, с. 49-56; 12, с. 103-105; 7, с. 31-36]. До факторів, що характеризують напруженість праці плавскладу відносяться: інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження, ступінь монотонності навантажень,

режим роботи і т.д. [12, с. 103-105; 8, с. 88-93; 13]. Якість підготовки моряка визначається по фактичному знанню фахівцем складної суднової техніки, вмінню вирішувати різноманітні і складні завдання в умовах, що динамічно змінюються, застосовувати на практиці різні за своєю природою методи забезпечення безпеки мореплавання [6, с. 20-26; 10, с. 221-223]. Виконання цих професійних компетенцій на високому рівні взаємопов'язане з соціально-психологічною адаптованістю фахівця до трудової діяльності в умовах відкритого моря.

Однак, аналіз наукових джерел показав, що в основному всі навчальні заклади, що готують фахівців за спеціальністю «Морський та річковий транспорт», займаються якісною професійною підготовкою майбутнього фахівця, а питання його особистісно-психологічного становлення залишається поза увагою авторів. При цьому, особливості проходження практичного навчання на морському і річковому транспорті полягають в тому, що студенти опиняються в нових специфічних, деколи екстремальних, умовах життя: а) тривале перебування в обмеженому просторі з одними і тими ж людьми, які не були знайомими раніше; б) здійснення трудової і навчальної діяльності в екстремальних і специфічних природних умовах (відкрите море); с) обмеження можливості задовольняти свої соціальні потреби (спілкування і взаємодія зі значимими людьми, реалізація хобі і захоплень, зміна діяльності на інші різноманітні заняття).

У світлі вище сказаного, виникає необхідність розглянути особливості професійно-особистісного становлення студентів-моряків з виділенням і вивченням ряду інтегральних параметрів для застосування їх в підвищенні соціально-психологічної адаптації до специфічних умов майбутньої трудової діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Питання умов життєдіяльності, психологічного здоров'я і нормального функціонування психофізіологічних процесів екіпажу на борту морського судна розглядалися Р.В. Кубасовим [4], Т.М. Риміною, О.В. Пятировою [12], В.М. Нікітіною [8], Ю.В. Мамаєнко [7], О.В. Стрелковою [13].

Особливості сучасної практичної підготовки фахівців в області морського і річкового транспорту вивчалися Г.І. Пазиніч [10]. Основні положення психології праці представлені в роботах Є.О. Климова [3] і О.Г. Носкової [9]. У свою чергу, психології здоров'я присвячені роботи В.О. Ананьєва [1], А.Б. Леонової, А.С. Кузнєцової [5].

Теоретико-методологічну основу дослідження склали методологічні принципи і положення про єдність свідомості і діяльності, процесів навчання і розвитку, внутрішньої і зовнішньої діяльності (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв); положення про єдність і цілісність особистісного і професійного розвитку людини (Б.Г. Ананьєв, А.О. Деркач, Климов Є.О. та ін.); концепції психологічної адаптації особистості (К. Роджерс) і психології саморегуляції функціональних станів (Леонова А.Б., Кузнєцова А.С.) [8; 9; 10].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у вивченні особистостей та виділення ряду інтегральних показників соціально-психологічної адаптації студентів-моряків до специфічних умов майбутньої трудової діяльності.

Виклад методики і результатів дослідження. У результаті аналізу наукових джерел, для вивчення показників соціально-психологічної адаптації студентів-моряків у процесі професійно-особового становлення була вибудована діагностична схема дослідження: опитувальник «Діагностики соціально-психологічної адаптації» С.Р. Rogers, R.F. Dymond; опитувальник рівня агресії Buss-Durkee (Buss-Durkee Hostility

Inventory, BDHI); стандартизоване інтерв'ю, складене авторами дослідження, спрямоване на виявлення основних психологічних проблем студентів.

Методами математичної статистики виступили: t-Ст'юдента, U-Манна-Уїтні, багатофункціональний ϕ -Фішера.

Для оцінки психологічної адаптації студентів-моряків, котру ми визначаємо, як здібність вибудовувати гармонійні відносини між внутрішнім й оточуючим світом, де з однієї сторони особа задовольняє свої текучі потреби, а з іншої, враховує норми, правила та потреби суспільства [2], виступили наступні показники: 1) рівень соціально психологічної адаптації; 2) рівень агресивної поведінки та виразності агресивних реакцій; 3) основні психологічні утруднення.

В якості емпіричної бази дослідження виступив Одеський Національний Морський Університет (ОНМУ), в якому готуються фахівці як з гуманітарних спеціальностей у сфері економіки, юриспруденції та філології, так і за спеціальностями у сфері морського та річного транспорту. В досліджувану вибірку були залучені студенти, що навчаються за обома напрямками. Експериментальну групу склали студенти, які навчаються за спеціальностями «Морський та річний транспорт», чиє навчання припускає тривалий вихід у море для отримання практичного досвіду (студенти- моряки); контрольну – студенти, які навчаються з гуманітарних напрямків (студенти-гуманітарії).

Дослідження складалося з двох головних етапів. На першому етапі було проведено первинне психологічно-діагностичне обстеження. За його результатами були відібрані респонденти у контрольну та експериментальну групи за середніми значеннями змінних, що вивчалися (статистичні відмінності між групами по змінним, що вивчаються, були відсутні). На другому етапі проведено вторинне діагностичне обстеження контрольної та експериментальної груп після проходження студентами-моряками тримісячної практики у морі.

За результатами первинної діагностики експериментальну групу склали 34 студенти-моряки чоловічої статі від 19-ти до 23-х років, а контрольну групу склали 37 студентів-гуманітаріїв чоловічої статі від 18-ти до 23-х років за середніми показниками змінних, що вивчалися.

Психологічні проблеми й труднощі, за наявності яких зверталися студенти-моряки та студенти-гуманітарії за первинним інтерв'юванням, були схожі та зводилися до наступного: труднощі щодо розподілу часу й сил задля успіхів з навчання, на роботі та у спілкуванні з друзями; труднощі комунікативного характеру та взаєморозуміння з окремими значущими людьми (батьки, родичи, друзі, викладачі та ін.); питання встановлення інтимо-особистих взаємин з особами протилежної статі.

За результатами вторинного діагностичного обстеження отримані наступні дані: у половини респондентів експериментальної групи (56%) показники рівня соціально-психологічної адаптації відповідали середньому. У останніх студентів виявлено низький рівень адаптації (44%), тим часом, як у контрольній групі середній рівень соціально-психологічної адаптації повторно діагностований у 92% (табл. 1).

Установлено, що у респондентів, у групу яких було введено практичне навчання у морі, більш часто зустрічається низький рівень соціально-психологічної адаптації порівняно зі студентами, які навчаються за гуманітарними спеціальностями (табл. 1) (Fisher's Exact Test $\phi^* p \leq 0,01$), (табл. 2) (Mann-Whitney U $p = 0,001$).

Таблиця 1

Розподіл рівня соціально-психологічної адаптації у досліджуваній виборці після проходження студентами-морями практичного навчання на судні

Рівень соціально-психологічної адаптації	Студенти-морями N= 34 ос.	Студенти-гуманітарії N = 37 ос.	Fisher's Exact Test ϕ^*	Рівень значущості
Низький рівень	44% (15 ос.)	8 % (3 ос.)	3,687	$p \leq 0,01$
Середній рівень	56% (19 ос.)	92% (34 ос.)	3,683	$p \leq 0,01$
Високий рівень	0 % (0 ос.)	0 % (0 ос.)	-	-

Таблиця 2

Показники соціально-психологічної адаптації у досліджуваній виборці після проходження студентами-морями практичного навчання на судні

Змінна	Студенти-морями N= 34 ос.		Студенти-гуманітарії N= 37 ос.		Mann-Whitney U	Рівень значущості
	Mean Rank	Sum of Ranks	Mean Rank	Sum of Ranks		
Рівень соціально-психологічної адаптації	27,63	939,5	43,69	1616,5	344,5	$p=0,001$

Примітка: Критерій U-Манна-Уїтні застосовується у зв'язку з неоднорідністю дисперсії (dispersion – мінливість).

Повторне дослідження показників агресивної поведінки у студентів-моряків і студентів-гуманітаріїв виявило, що показники: «непряма агресія», «дратівливість», «образливість» і «вербальна агресія» підвищилися серед студентів, моряків після проходження практичного навчання у морі (табл.3) (Mann-Whitney U, Т-Ст'юдента $p \leq 0,01$), та, проявлялися у вигляді непрямой агресії: злісних жартів, глузувань, а також спалахів люті і бажання виплеснути агресію фізично, без спрямованості щодо конкретних осіб (непряма агресія); запальності, різкості та грубості (дратівливості), уразливості, конфліктності, підвищення голосу, через вербальну агресію. В результаті загальний рівень агресивної поведінки підвищився з середнього до високого у 35% студентів-моряків (табл. 4) (Fisher's Exact Test $\phi^* p \leq 0,01$).

За повторним інтерв'юванням, студенти-морями позначили такі психологічні проблеми: тривалий знижений настрій без явних причин, дратівливість, порушення сну, бентежність, занижена самооцінка, невпевненість у своїх силах і можливостях, почуття самотності, нестача турботи та підтримки з боку батьків, поява шкідливих звичок (куріння), загострення хронічних захворювань. Студенти-гуманітарії вказували тільки на ті ж труднощі, що і при первинному інтерв'юванні (Fisher's Exact Test $\phi^* p \leq 0,000$).

Множинний регресійний аналіз отриманих даних дозволив встановити, що вираженість таких агресивних реакцій як «вербальна агресія», «непряма агресія» і «дратівливість», надають спільний вплив на загальний рівень соціально-психологічної адаптації студентів (критерій Fisher's=30,092, $p \leq 0,000$). Отриманий зразок пояснює 57% дисперсії змінної «соціально-психологічна адаптація студентів». При цьому найбільшу

вагу має агресивна реакція "дратівливість", потім "непряма агресія" і "вербальна агресія" ($\beta=0,380$, $\beta=0,337$ і $\beta=0,181$ відповідно; $p \leq 0,04$).

Таким чином, отримані дані виявили високу ймовірність розвитку дезадаптації серед студентів, моряків в процесі їх професійно-особистісного становлення.

Таблиця 3

Показники вираженості агресивних реакцій у досліджуваній вибірці після проходження студентами-моряками практичного навчання на судні

Види агресивних реакцій	Студенти-моряки (34 ос.) Mean*/ Mean Rank**	Студенти-гуманітарії (37 ос.) Mean*/ Mean Rank**	T-Студента* / Mann-Whitney U**	Рівень значущості
Фізична агресія	2,03	2,24	-0,214	$p=0,216^*$
Непряма агресія	41,96	30,53	426,5	$p=0,01^{**}$
Дратливність	43,06	29,51	389	$p=0,005^{**}$
Негативізм	1,47	1,68	-0,205	$p=0,317^*$
Образа	4,82	3,32	1,499	$p=0,000^*$
Підозрілість	2,14	2,29	-0,150	$p=0,568^*$
Вербальна агресія	4,38	3,54	0,841	$p=0,004^*$
Почуття провини	2,00	2,00	0	$p=1^*$
Загальний рівень агресивної поведінки	46,93	25,96	257,5	$p=0,000^{**}$

Примітка: критерій U-Манна-Уїтні застосовувався у разі неоднорідності дисперсії. Рівень значущості, обчислений за критерієм t-Стюдента позначений - * за критерієм U-Манна-Уїтні - **.

Таблиця 4

Розподіл рівня агресивної поведінки у досліджуваній вибірці після проходження студентами-моряками практичного навчання на судні

Рівень агресивної поведінки	Студенти-моряки N= 34 ос.	Студенти-гуманітарії N = 37 ос.	Fisher's Exact Test ϕ^*	Рівень значущості
Низький рівень	0% (0 ос.)	0% (0 ос.)	-	-
Середній рівень	65% (22 ос.)	94% (35 ос.)	3,384	$p \leq 0,01$
Високий рівень	35% (12 ос.)	6% (2 ос.)	3,38	$p \leq 0,01$

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. У половини студентів-моряків (44%) показники соціально-психологічної адаптації достовірно знизилися з середнього до низького рівня порівняно зі студентами гуманітарних спеціальностей після практичного тримісячного навчання на морському і річковому транспорті (Fisher's Exact Test ϕ^* $p \leq 0,01$; Mann-Whitney U $p=0,001$).

2. У третини студентів-моряків (35%) достовірно підвищилися показники агресивності з середнього до високого рівня порівняно зі студентами гуманітарних спеціальностей після практичного тримісячного навчання на морському і річковому транспорті (Fisher's Exact Test $\phi^*= 3,384$, $p \leq 0,01$; Mann-Whitney U=257,5, $p=0,000$).

3. У студентів-моряків, після проходження тримісячного практичного навчання на судні в морі достовірно підвищилася вираженість таких агресивних реакцій як «непряма

агресія» (Mann-Whitney $U=426,5$; $p=0,01$); «роздратування» (Mann-Whitney $U=389$; $p=0,005$), «образливість» (Т-Стюдента= $1,499$; $p=0,000$) і «вербальна агресія» (Т-Стюдента= $0,841$; $p=0,004$) порівняно зі студентами гуманітарних спеціальностей.

4. Вираженість таких агресивних реакцій як "дратівливість", "непряма агресія" і "вербальна агресія", надають спільний вплив на загальний рівень змінної "соціально-психологічна адаптація студентів" (критерій Fisher's $=30,092$, $p\leq 0,000$; $\beta=0,380$, $\beta=0,337$ і $\beta=0,181$ відповідно; $p\leq 0,04$). Отримана модель дозволила пояснити 57% дисперсії змінної «соціально-психологічна адаптація студентів».

5. Специфіка психологічних проблем студентів-моряків достовірно відрізняється від психологічних труднощів студентів-гуманітаріїв після практичного тримісячного навчання на морському і річковому транспорті (Fisher's Exact Test $\phi^* p\leq 0,000$).

Перспективи подальших досліджень. Результати дослідження є орієнтиром у професійному навчанні майбутніх моряків для їх більш ефективної підготовки до виконання праці, який вимагає високої соціально-психологічної адаптації до екстремальних умов. Це передбачає апробацію психолого-педагогічного супроводу цієї категорії студентів і є актуальним завданням психологічної науки.

Список використаних джерел

1. Ананьев В.А. Практикум по психологии здоровья. СПб: Речь, 2007. 320 с.
2. Зарембо Н.А. Роль эмоциональной саморегуляции в психологической адаптации личности: на примере структурного анализа чувства обиды и вины. *Міжнародний електронний науково-практичний журнал «WayScience»*. Сучасний рух науки: тези доп. V міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 7-8 лютого 2019 р. Дніпро, 2019. С. 259-264 URL: <http://www.wayscience.com/en/5th-conference-7-8-february-2019/> (дата завершення 17.09.2019)
3. Климов Е.А. Введение в психологию труда. М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. 350 с.
4. Кубасов Р.В., Лупачев В.В., Попов М.В. Условия жизнедеятельности экипажа на борту морского судна (обзор литературы). *Вестник Государственного университета морского и речного флота имени адмирала С. О. Макарова*. 2016. № 2 (36). С. 49-56.
5. Леонова А.Б., Кузнецова А.С. Психологические технологии управления состояниями человека. М.: Смысл, 2007. 311 с.
6. Мальцев А.С., Голикова В.В. Динамика психофизиологических функций у курсантов и судоводителей при решении задач судовождения на радиолокационном тренажере. *Актуальные проблемы транспортной медицины: Сб. научн. Трудов УкрНИИ медицины транспорта*. Вып.1(7). Одесса: 2007. С. 20-26.
7. Мамаенко Ю.В. Черненко Е.В. Психофизиологические корреляты профессиональной адаптации моряков. *Актуальные проблемы транспортной медицины*. 2010. № 1 (19). С. 31-36.
8. Никитина В.Н., Ляшко Г.Г., Калинина Н.И. Особенности профессиональной деятельности моряков на автоматизированных судах и здоровье экипажа. *Профилактическая медицина - 2016: материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием*. 15-16 ноября 2016 года / под ред. А. В. Мельцера, И. Ш. Якубовой. СПб.: Изд-во СЗГМУ им. И. И. Мечникова, 2016. Ч. 2. 320 с. С 88-93.
9. Носкова О.Г. Психология труда / Под ред. Е.А. Климова. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 384 с.
10. Пазынич Г.И. Особенности современной практической подготовки специалистов судовождения для промысловых судов. *Модернизация высшего образования и проблемы управления качеством подготовки специалистов. Теоретически-методические и*

практические проблемы подготовки специалистов при ступенчатой системе образования: материалы VIII Всеукраинской научно-методической конференции Харьков. 2010. С. 221-223.

11. Роджерс К.Р. Современная психология: теория и практика. М.: Институт общегуманитарных исследований, 2015. 200 с.
12. Рымина Т.Н., Пятыхова Е.В. Особенности воздействия стресса на работников плавсостава в условиях работы в море. *Здоровье. Медицинская экология. Наука*. 2014. №4 (58). С. 103-105.
13. Стрелкова О.В. Психологические аспекты профессиональной деятельности моряков. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: ФИЛОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ*. 2010. № 5. С. 45-51.

References transliterated

1. Anan'ev V.A. Praktikum po psihologii zdorov'ja. SPb: Rech', 2007. 320 s.
2. Zarembo N.A. Rol' jemocional'noj samoreguljacji v psihologicheskoj adaptacii lichnosti: na primere strukturnogo analiza chuvstva obidy i viny. Mizhnarodnij elektronnij naukovopraktichnij zhurnal «WayScience». Suchasniï ruh nauki: tezi dop. V mizhnarodnoi naukovopraktichnoi internet-konferencii, 7-8 ljutogo 2019 r. Dnipro, 2019. S. 259-264 URL: <http://www.wayscience.com/en/5th-conference-7-8-february-2019/> (data zaverennja 17.09.2019)
3. Klimov E.A. Vvedenie v psihologiju truda. M.: Kul'tura i sport, JuNITI, 1998. 350 s.
4. Kubasov R.V., Lupachev V.V., Popov M.V. Uslovija zhiznedejatel'nosti jekipazha na bortu morskogo sudna (obzor literatury). *Vestnik Gosudarstvennogo universiteta morskogo i rechnogo flota imeni admirala S. O. Makarova*. 2016. № 2 (36). С. 49-56.
5. Leonova A.B., Kuznecova A.S. Psihologicheskie tehnologii upravlenija sostojanijami cheloveka. M.: Smysl, 2007. 311 s.
6. Mal'cev A.S., Golikova V.V. Dinamika psihofiziologicheskikh funkcij u kursantov i sudovoditelej pri reshenii zadach sudovozhdenija na radiolokacionnom trenazhere. Aktual'nye problemy transportnoj mediciny: Sb. nauchn. Trudov UkrNIi mediciny transporta. Vyp.1(7). Odessa: 2007. S. 20-26.
7. Mamaenko Ju.V. Chernenko E.V. Psihofiziologicheskie korreljaty professional'noj adaptacii morjakov. Aktual'nye problemy transportnoj mediciny. 2010. № 1 (19). S. 31–36.
8. Nikitina V.N., Ljashko G.G., Kalinina N.I. Osobennosti professional'noj dejatel'nosti morjakov na avtomatizirovannyh sudah i zdorov'e jekipazha. *Profilakticheskaja medicina - 2016: materialy Vseros-sijskoj nauchno-prakticheskoi konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. 15–16 nojabrja 2016 goda / pod red. A. V. Mel'cera, I. Sh. Jakubovoj*. SPb.: Izd-vo SZGMU im. I. I. Mechnikova, 2016. Ch. 2. 320 s. S 88 - 93.
9. Noskova O.G. Psihologija truda / Pod red. E.A. Klimova. M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2004. 384 s.
10. Pazylich G.I. Osobennosti sovremennoj prakticheskoi podgotovki specialistov sudovozhdenija dlja promyslovyh sudov. Modernizacija vysshego obrazovanija i problemy upravlenija kachestvom podgotovki specialistov. Teoreticheski-metodicheskie i prakticheskie problemy podgotovki specialistov pri stupenchatoj sisteme obrazovanija: materialy VIII Vseukrainskoj nauchno-metodicheskoi konferencii Har'kov. 2010. S. 221-223.
11. Rodzhers K.R. Sovremennaja psihologija: teorija i praktika. M.: Institut obshhegumanitarnyh issledovanij, 2015. 200 s.
12. Rymina T.N., Pjatyrova E.V. Osobennosti vozdejstvija stressa na rabotnikov plavsostava v uslovijah raboty v more. *Zdorov'e. Medicinskaja jekologija. Nauka*. 2014. №4 (58). S. 103-105.

13. Strelkova O.V. Psihologicheskie aspekty professional'noj dejatel'nosti morjakov. Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. Serija: FILOLOGIJA, PEDAGOGIKA, PSIHOLOGIJA. 2010. № 5. S. 45-51.

Zarembo N.A., Maslikhova M.P., Mikitina S.V. Features of the psychological adaptation of «nautical students» to future professional activities. The article presents the results of a study on peculiarities of the psychological adaptation of students of the specialty "Sea and river transport" (hereinafter nautical students) to the specific conditions of future work.

The features of socio-psychological adaptation, aggressive reactions and psychological difficulties of this category of students are revealed. Comparative analysis of the severity of the integral indicators of the psychological adaptation of nautical students and humanities students, whose studies do not imply practical training in extreme conditions of work and studying.

Keywords: socio-psychological adaptation to the future professional activities of the sailor; students of the specialty "Sea and river transport"; Psychological adaptation to the specific conditions of future work; students studying in the specialty "Sea and river transport"; severity of aggressive reactions; psychological difficulties in the process of professional development.